

ALTAY DİLLERİNDE /K/ FONEMİ

Öğr. Gör. Pelin EKŞİ¹

ÖZET

/K/ foneminin Altay dillerindeki gelişimi üzerinde pek durulmayan bir konudur. Bu çalışma /K/ foneminin söz başı, söz içi ve söz sonundaki görünümü ve /K/ foneminin Altay dillerindeki gelişiminin hangi şartlarda gerçekleştiği kısaca değerlendirilmiştir. Örnek sözcüklerin seçiminde semantik ve morfolojik açıdan uygunluk aranmış ve Türkçeyi de içeren denklikler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: /K/ fonemi, Altay Dilleri, ses gelişimi

/K/ PHONEME IN ALTAIC LANGUAGES

ABSTRACT

/K/ phoneme in Altaic languages has not been investigated thoroughly. This study provides an overview of previous findings of the /K/ phoneme at the initial, medial and final position. The purpose of paper is to discuss under which circumstances the /K/ phoneme was developed overtime in Altaic languages. The criteria for choosing the sample words is that they should be relevant semantically and phonologically. Only the parallels within these languages which consists of Turkish words are handled.

Key words: /K/ phoneme, Altaic languages, phonetic development

¹ Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü,
peksi@yeditepe.edu.tr

Giriş

Altay Dillerinin ses yapısıyla ilgilenen araştırmacıların /K/ fonemi ve gelişimi hakkındaki görüşlerinin pek farklılık arz etmediği söylenebilir. Bu makale /K/ foneminin söz başında, söz içinde ve söz sonundaki durumu ile ilgili Altayistlerin ve Altay dillerinin akrabalığına inanmayan, ancak bu dillerle ilgili çalışma yapan araştırmacılarının görüşlerini derlemek üzere kaleme alınmıştır. Konuyla ilgili örnekler, içinde Türkçe sözcük bulunan denklilerden seçilmiştir. Etimolojisi morfolojik ya da semantik açıdan geçersiz görünenlere yer verilmemiştir. Kelime başında ve içinde her pozisyon için çeşitli örnekler sunulmaya özen gösterilmiştir. Bu çalışma için ulaşabildiğim kadar çok malzemeden istifade ettim. Ancak yararlandığım kaynaklar, bu alanda yazılmış eserler içinde elbette çok mütevazı bir grup oluşturmaktadır.

Altayistlere göre ötümsüz ve patlamalı bir ses olan /K/ fonemi daha İlk Türkçe ve İlk Moğolca devrelerinden itibaren benzer bir gelişme göstermiş, komşu ünlülerin art veya ön ünlü olmasına ve kimi durumlarda ünsüzlerin türüne bağlı olarak, ön damaksı ve art damaksı olarak iki yan türe ayrılmıştır. Bunlardan birincisini /k/, ikincisi /q/ olarak göstereceğim. Ramstedt /K/ foneminin Ana Altaycada da iki biçimde görüldüğünü; /k/nin ön ve orta sert damaksıl, /q/nın ise arka yumuşak damaksıl ötümsüz ve belki sürekli bir ses olduğunu söylemiştir (Ramstedt,1957: 37). Poppe ise /K/ foneminin söz konusu yan türlerini ötümsüz arka ve ön yumuşak damak ünsüzü olarak belirtmiştir (Poppe, 1960: 16).

/K/, Mançu- Tunguz ve Kore dillerinde de ön ve arka damak ünlüsü olarak gelişmiştir. Ancak bu ikisi arasındaki fark çok küçüktür. Ramstedt, Tunguz ve Kore dillerinin bu açıdan, /K/ foneminin yan türlere ayrılmamış arkaik biçimini temsil ettiğini savunmaktadır. Ona göre Mançu-Tunguz dilleri Altay dilinin daha eski Doğu diyalektini, Türk ve Mongol dilleri ise Batı diyalektini oluşturmaktadır ve Batı diyalektinde arkaik olmasa da temel dilin daha eski bir döneminde bu ses gelişmesi teşekkül etmiştir (Ramstedt, 1957: 37). Poppe, Mançu dilinde /K/ foneminin gelişiminin Moğolca kaynaklı olduğunu söylemiştir. Mançu dilinde gerçekte iki yan türün olmadığını, bunu ses tarihsel açıdan geçersiz bulduğunu; bunların dilde Moğolca ödünçlemelerle ortaya çıktığını belirtmiştir. /K/nın zaman zaman /X/ fonemine döndüğünü eklemiştir (Poppe, 1960: 16-17).

Poppe, Ana Altayca /K/ foneminin Türkçede ön ünlülü kelimelerde değişmediğini, art ünlülü kelimelerde /q/ biçiminde geliştiğini düşünmektedir. (Poppe, 1965: 98) Talat Tekin de bu görüşe katılmaktadır. Tekin'e göre, ayrıca Ana Altayca kelime başındaki /k/ ve /g/ fonemleri birleşerek art ünlülü kelimelerde /q/, ön ünlülü kelimelerde /k/ olarak değişmiştir.(Tekin, 1975: 129-130) Kotwicz'e göre,

Türkçedeki kelime sonu /k/ ve /q/, Moğolcada sırasıyla /g/ ve /ɣ/ olarak görülmektedir (Kotwicz,1953).

Räsänen, Ana Altayca /k/ ve /q/ bütün bu dillerde tüm pozisyonlarda korunmuştur görüşündedir. Sadece Moğolcada kelime başında /q/ zaman zaman /x/ ; Tunguzcada ve Korecede ise söz içi ve söz sonunda /k/ olarak değişmiştir. Korecedeki biçimlerde süreklileşme görülmektedir (Räsänen,1949: 24-25).

Altayistler, /K/ foneminin durumunun özellikle Türkçe ve Moğolcanın yakınlığını gösteren bir örnek olduğunu düşünmektedir.

Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Etimolojik Sözlüğünün İkinci Bölümünde /K/ foneminin Ön Altaycadan itibaren iki yan türü olduğu belirtilmektedir. Buna göre, Ön Altayca /q/, kelime başında Türkçe, Moğolca, Korece ve Japonca da söyleyiş farklılıkları arz etmekle birlikte /k/, Tunguzcada ise /x/ olarak gelişmiştir. Diğer pozisyonlarda Moğolcada zaman zaman /g/ye, Tunguzcada zaman zaman /x/ye, Korecede /h/ye değişmiştir. Ön Altayca /k/, kelime başında sadece Türkçede değişmiş /g/ fonemine dönmüştür. Ancak bu, sadece ön ünlülerle görülür. Diğer pozisyonlarda da Türkçe için bir değişim söz konusudur. Özellikle /t/ foneminden önce /g/ biçiminde görülür. Korecede ise süreklileşme neticesi /h/ fonemine döner (EDAL, 2003: 67-70), (Miller, 1971: 305). Choi, /p/, /t/, /k/ gibi ünsüzlerin Korecede ödünçleme kelimeler dışında, sadece söz içinde görüldüğünü söylemektedir. Ona göre tüm pozisyonlarda Ana Altayca /K/, Korecede /k/ biçiminde gelişmiştir. (Choi, 1985)

Korecenin ve özellikle Japoncanın birer Altay dili olup olmadıkları hala tartışılmaktadır. Korecenin ve Japoncanın tarihsel gelişiminin, Altay dillerini kapsayan detaylı bir karşılaştırmalı araştırmayla incelenmesi ihtiyacı vardır. Konuyla ilgili bilgilerimiz özellikle Ramstedt'in, Menges'in ve Miller'in görüşlerinden ibarettir.

Altay Dilleri Teorisine karşı çıkanlardan biri olan Clauson, Türkçe ve Moğolca için /K/'nın söz konusu yan türlerinin arasında ayrı işaretler kullanmayı gerektiren bir fark olmadığını düşünmektedir. Bu fonemin Türkçe ve Moğolcadaki gelişimini birbirinden bağımsız süreçler olarak görmektedir. Ancak ödünçleme sözcüklerin, geldiği dilin özelliklerini yansıttığını belirtmektedir. (Clauson, 1962)

Türk Dillerinde

Türkçede /k/ ve /q/ olarak iki yan türü vardır.

/K-/ : Eski Türkçede, Orta Türkçede ve çağdaş lehçelerde hem ön hem art ünlülerin komşuluğunda çoğunlukla korunmuştur. Sadece *ayak /dağlı* veya *Oğuz* grubunda ön ünlülerin yanında /g-/ olarak değişmiştir. Türkmence, Azerice ve birçok Anadolu ağzında /a/, /ı/, /o/, /u/ yanında /q-/ > /g-/ olmuştur. Çuvaşçada /x-/ olarak görülür. Çuvaşçada /q-/ bazen /G/ ve kendisinden sonra gelen ünlünün ana dildeki şekli art, uzun ise /y/ olarak da değişmektedir. Yakutçada, kendisinden sonra gelen ses /ı/ ya da /u/ değilse /x-/; Hakasçada art ünlülerden önce /x-/; Tuvacada kimi örneklerde sızılılaşıp /x-/ olur. Clauson kelime başında /q/ > /x/ değişiminin Çin kaynaklarında bazı kelimelerin /x/ biçiminde telaffuz edilmesinden yola çıkarak, Çince telaffuzun tesirine bağlamaktadır. (Clauson,1962: 171)

Räsänen, Osmanlı Türkçesinde zaman zaman /q-/ > /g-/ ve /q-/ > /h-/ gelişiminin görüldüğünü belirtmektedir. Bu diğer lehçelerde de birkaç örneği bulunabilecek bir ses olayıdır.

/-K-/: Genel olarak korunmuştur. Çuvaşçada /-x-/ olarak görülüyor. Bu gelişimin Volga Bulgarcasında başladığı tespit edilmiştir. Hakasçada ve Tuvacada, Altay Grubunda, Kırgızcada, Tatarcada ve Başkurtçada ünlüler arasında ötümlüleşir ve /-K/ > /-G-/ olur. Sarı Uygurcada art ünlüler arasında /-x-/ olabilir. Oğuz Grubunda, özellikle Türkiye Türkçesinde uzun ünlülerin komşuluğunda ötümlüleşir.

/-K/: Genel Türkçede korunur. Çuvaşçada tek heceli sözcüklerin ve çok heceli bazı sözcüklerin sonundakiler istisnalar hariç /-x/ olarak değişiyor, bazen düşüyor. Bu durum ara biçimlerin /g/ ile bitmesinden kaynaklanıyor diyebiliriz. Yakutçada kendisinden önce gelen ses /ı/ veya /u/ değilse /x/ olur. Sarı Uygurcada düzensiz biçimde art ünlülerden sonra /-x/ olur. (M.Ölmez-Z.Ölmez; Tekin, 1999; Räsänen,1949)

Moğol Dillerinde

/q/ ve /k/ olarak iki yan türü vardır.

/K-/: Söz başında iki yan türü de korunmuştur.

Ancak /q/; /i/ önünde Dagur diyalektinde /x/ olur. Mongur diyalektinde ilk hece /d/ ile kapanıyorsa veya ikinci hece /d/, /c/, /y/ ile başlıyorsa veya /i/ den gelişmiş /i/ önünde /s/ varsa ve /ŋ/ ile biten çok heceli kelimelerde /g, ɣ/; diğer durumlarda /x/ olur. Urdu ve Güney Halka diyalektinde ikinci hece /t/, /q/, /ç/, /s/ veya /ş/ ile başlıyorsa yine /g, ɣ/ olur. Fakat ilk hece /n/, /ŋ/, /m/ ünsüzleriyle kapanıyorsa bu değişim görülmez. Diğer durumlarda /x/ olur. Kuzey Halka, Buryat ve Kalmuk diyalektlerinde de /x/ olarak gelişir.

Ayrıca Orta Moğolcadan itibaren /q̃i-/> /ki-/ gelişmesi görülmektedir. Bu gelişimin görüldüğü lehçelerde /q-/ diğer durumlarda /x-/ olsa da, /q̃i-/> /ki-/ sonucu /ki-/ biçimleri görülür. Mongur diyalektinde /q̃i-/> /ki-/ > /tsi-/ biçimine dönüşmüştür. Halka ve diyalektlerinde /i/ önündeki /q/, diğer durumlarda olduğu gibi /x-/ kalmıştır. Ancak Buryat diyalektinde bu /x/ ön damaksıllaşmıştır.

Genel Moğolcada bazı kelimelerde /q-/ düşmesi görülür. Hatta bu kelimelerin çift şekillerine de rastlanabilir. Bir başka deyişle, /q/ ile başlayan bazı kelimelerin bir yandan /q/ düşmüş biçimleri de mevcuttur. Ancak bu genellikle bazı Moğol kabilelerinde, özellikle kadınlar arasındaki dilde görülen dar kapsamlı bir gelişmedir.

/k-/ sadece ön ünlülü kelimelerin başında görülür. Ayrıca /i/>/i/ gelişimi sonucu /k/ olarak değişmiş /q/, art ünlülerle de görülmektedir. Muhtemelen Orta Moğolcada başlamış bir diğer gelişme bu fonemin duraksamayla telaffuz edilmesidir: /k̃/ Dagur, Mogol, Mongur, Urdus, Kalmuk ve Nizhneudinsk bölgesinde konuşulan Buryat diyalektinde görülür.

Halka'nın Urdus ve Gobi diyalektlerinde ikinci hecesi kapanmalı, sızıcı veya ötümsüz daralmalı ünsüzlerle başlayan kelimelerde /k/, /g/ olur. Bu da Orta Moğolcada görülmeye başlanmış bir gelişmedir. Poppe bunun imladaki karışıklıktan kaynaklanmış olabileceğini söylemektedir. *Gizli Tarih*'de, yazılı dilde karşılığı /k/ olan /g/ ile başlayan birçok kelime vardır. Bu gelişmenin Dagur diyalektinde de az sayıda örneği vardır. (Poppe, 1987, 139)

Mongur diyalektinde çok heceli kelimeler hariç, /i/ önünde /k-/ /ts-/ olur. /i/ ve ikincil /i/ önünde Buryatın Alar diyalektinde /ś-/ , Bokhan diyalektinde /ś-/~ /t'-/ , Ol'khon adasında konuşulan Ekhirit diyalektinde /t'-/ olur.

/i/ dışındaki ünlülerin önünde çoğunlukla korunur. Ancak Kuzey ve Batı Halkada /x/ olur. Urdus, Gobi ve Halka diyalektlerinde ilk hecesi daima kısa olan ve ötümsüz sızıcıyla kapanan gövdelerde veya süresiz patlamalı veya ikinci hecesi sızıcı veya ötümsüz daralmalı ünsüzle başlayan kelimelerde /g/ olur.

/-K-/: Söz içinde iki yan türü de görülür. Ancak her ikisi de hece sonunda bulunmazlar.

/i/ dışındaki ünlülerin önünde /-q-/ Orta Moğolcada bazı örneklerde /-γ-/ olarak da görülmektedir. Dagur diyalektinde de /-γ-/ olur; fakat ünsüzlerden sonra /-q-/>/-x-/ görülür. Mongolcada sert ünsüzler ya da kapanmalı ünsüzler içermeyen kelimelerde uzun ünlü veya nazal ünsüz komşuluğunda /x/; /γ/, /g/, /d/ veya /b/

ünsüzlerinden gelen ikincil bir sert ünsüzle başlayan kelimelerde ilk hecenin sonunda ve daraltılı, akıcı bir ünsüzün komşuluğunda /ğ/ olur. Urduş, Kalmuk ve Halka diyalektlerinde /x/ olarak gelişir.

/i/ önünde /-q-/ , yeni dönem metinlerinde /-k-/ olarak görülür. Dagur diyalektinde ünlüler arasında /g/,bir ünsüzden sonra ve bazen ünlüler arasında /k/; Mongur diyalektinde /dz/, /i/</i/ gelişiminden önce ve nadiren /i/ ünlüsünün diğer değişimlerinden önce /g/; /i/ foneminden gelişmiş diğer ünlülerden önce /g/ , uzun ünlülerden sonra /k/ olur. Urduş diyalektinde /k/ ve ünlüler arasında /xx/ olur. Halka diyalektinde /x/, ikisi de kısa olan birinci ve ikinci hece arasında /xx/ olur. Kalmuk diyalektinde /k/ olarak gelişir.

Ünlüler arasında /i/ önünde /k/, söz başında /i/ önünde olduğu gibi gelişir. Orta Moğolcada birçok kelimedede /g/ olarak da geliştiği görülmektedir. Poppe bunun fonetik bir gelişmeden ziyade /k/ ve /g/ ünsüzlerinin karıştırılmasından kaynaklandığını belirtmektedir (Poppe, 1987: 143).

Dagur diyalektinde /-k-/ , /φ/>/h/>/ø/ veya süreksiz patlamalılar, sızıcılar ve ötümsüz daralmalılar ile başlayan kelimelerde ya da /t/ ve /l/ önünde korunurken, diğer durumlarda /g/ olur. Mongur diyalektinde nazal ünsüzlerle başlayan kelimelerde korunur, /i/ ünlüsünden önce /dz/, diğer durumlarda /g/ olur. Diğer diyalektlerde istisnai durumlar hariç /x/ olarak görülür. Kalmukta korunur.

/-K/: Hece ve kelime sonunda görülmez. Türkçeden geçen /K/ ile biten kelimelerde son ses /G/ olarak gelişir (Poppe,1955; 1965).

Mançu-Tunguz Dillerinde

Ana Altayca /K/, kelime başında Mançu dilinde /x/ ile nöbetleşirken diğer diyalektlerde korunur. Söz içinde ve ünlüler arasında ise Moğolcanın da tesiriyle art veya ün ünlülerin komşuluğunda sırasıyla /q/ ve /k/ olarak görülür. (Poppe, 1960:56) Benzing, Mançu dışındaki diyalektlerde bu fonemin ünlüler arasında düştüğünü belirtir.Mançu, Orok ve Solon diyalektlerinde ise /k/~x/ nöbetleşmesi vardır. Ayrıca /a/ ve /o/ ünlülerinden sonra titreşimli, /ä/ ünlüsünden sonra /x/ ve /i/ ve /u/ sonrasında /g/ olur. (Benzing, 1955:27-29)

Korecede

/K/, /k/ olarak söz başı, söz içi ve söz sonunda bulunur. (Choi, 1985: 139-155, 185)

Japoncada

/K/, /k/ olarak görülüyor. Kendinden önce /ë/ varsa söz içinde /g/ olabiliyor. (Miller, 1971:49, 305; 1996: 306)

Örnekler:

**kapturka*

A.A. **kapturka* “kap”> Mo. *qabturqa~kaqturqa~abturqa* “para kesesi” (>Ew. *kapturqa* “tütün kesesi”), Mo. *kapqag* “kap, kapak”= Ko. *kap* “kap, mahfaza” = O.T. *kap*, Tuv., Hak. *xap* “çuval”, Az. *gab*, Bşk. *kap*, *kapsık*, Tat. *kap*, *kapçık*, Türkm. *gāp*, *gāpgaç* “kap”, Tung. *kup*, Jap. *kampu* “kap, kapak”

Latince *capa*> Fransızca *képi*, Farsça *kabā* “önü siperli şapka, fes, başlık” anlamındaki kelimeleri bununla ilişkilendirmek ve bu kelimenin Farsçadan geçmiş olabileceğini söylemek en azından semantik açıdan uygun görünmemektedir. (bk. Büyük Türk Lugatı)

Korecedeki biçim Çince den ödünçlemedir: Yeni Çince *ho*< *gap*. Korece, Çince de kelime sonunda düşen ünsüzleri, kelimeleri bu gelişmeden önce aldığı için muhafaza etmiştir. (Poppe, 1960:16, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (KTLS),1991: 434, EDAL, 646, Etimologheskii Slovar Turkiskih Yazıkov (ESTY), 2000:271-273)

**kopur*

A.A. **kopur*> Mo. *quur*< *kowūr*, A.T. **kobuz*, Uyg. *kopuz*, MK. *kopuz*, Çağ. *kobuz*, Kıp. *kopuz* “çalgi, telli saz”= Mo. *qubur*, *qur*, Ev. *kūr*, *kōrdawun*, Sol. *xūr*, Ma. *kūru*, *xūru* “ağız tamburası”= Ko. *kora* “kabuk borusu”

Bu, ödünçleme bir kelimedir. (Choi, 1985: 145, Poppe, 1960:18,48,82,131)

**kulki*

A.A. *kulki* “kulak” > Mo. *qulki* “kulak kiri”, **kulkupti*> Mo. *qulguççi* “kulaklık?”, *kulkur*> Mo. *qulgur* “kulağa asılan şey”= Çuv. *xalxa*< **qulqaaq*< **qulyaq* (/l/ etsiyle /k/>/g/ oluyor.) “kulak”, A.T. **qulyaq*/ *qulay*, Yak. *kulax*< **qulyaq*, Az. *gulag*, Başk. *kolak*, Kaz. *kulak*, Kırg. *kulak*, Özb. *kulak*, Tat. *kolak*, Türkm. *gulak*, Y.Uyg. *kulak* “kulak” (Poppe, 1960: 18, 75, 86, KTLS)

Etimologheskii Slovar Türkiskih Yazıkov'da bu kelimenin ayrıca şu biçimleri de verilmiştir: Gagavuzca, Kıp., Kum., Karaimce, Nogayca *qulak*, Salarca *kulax*. Doerfer'in bu kelimenin **kul* ya da **kul-* kökünden geldiğini söylediği de not edilmiştir. (ETSTY:124-127) Clauson ise en eski biçimin *kulkak* olduğunu düşünmektedir. (Clauson, 1972:621)

Türkçeden diğer dillere geçmiş bir ödünçleme sözcük olduğunu söyleyebiliriz.

**kudurka*

A.A. **kudurka* > Mo. *qudurga*, O.Mo. *qudurqa* “kuyruk”= A.T. *qudruq*, E.T. *kudruk* Yak. *kuturuk*, Sag. (Hak) *xuzurux*, Kum., Tat., Kaz., Kırg., Alt., Tel., Leb., Oir. *quyruq*, Kaz., Nog. *kuyrik* “kuyruk”

Bu Türkçeden geçmiş bir ödünçlemedir. Çünkü Moğolca biçimde sondaki /a/ türemedir. (Pope, 18,52,83,100,117, 129,141, ESTY, 114-117, Clauson, 1962:234)

**köpē-*

A.A. **köpē-* > **köwē-* Mo. *köge-* “şişmek, kabarmak”, O.M. *kö'esün / köhesün* < *kö'ersün* “köpük”, Kalm. *k-sn* “köpük”= Ma. *kubsuxun* “şişme, kabarma”, Ew. *kepe*, Lam. *kebdureñ* “şişmek”= Ko. *kephum*, *kephim* < *köphim* “köpük” < *köp-*, A. T. **köp-*, Uyg. *köpük* < **köp-ük*, MK. *köpük*, Harz., Kıpç, *köprük* < *köprüg*, Çağ. *köpi*, Osm. *köpür-* < **köp-ür-*, Hal. *köp-*, Az. *köpük*, Bşk. *kübik*, *küpirik*, Kaz. *köbik*, Kırg. *köbük*, Özb. *köpi*, Tat. *kübik*, Türkm. *kövük*

Bu kelimelerin akraba olduğunu söyleyebiliriz. Marcel Erdal, bu kelimenin ortak biçiminin Eski Türkçede değil Moğolcada korunduğunu belirtmektedir. Buna göre bütün diğer gövdeler *köge-* < *köp-* veya *köpi-* fiilinden çıkmıştır. (Erdal, 1991: 537, Poppe, 1960:19,47, 108,127, KTLS:506, Choi:153)

**ked-*

A.A. **ked-* > Mo. *ked-ü-re-* “giyinmek, *kecim* < **ked-i-m* eğer örtüsü= A.T. *käd-* “giymek”, *kädim*, *kädgi* “giyim”, E.T. *kedür-* “giydirmek”, *kecim* “giysi”, *kedgü* “giyim”, O.T. *kedüt* “giyim”, MK. *kedgür-* “giydirmek”, Yak. *ket-* “giyinmek,” Hal. *ked-* “giymek” = J. *ki* < *kimasu* “giymek” (Poppe, 1960:19, DS.292,307, Miller,1971:73, Menges, 1975:57)

Marcel Erdal, Eski Türkçede bu kelimenin *kād-* tona- ikilemesinde kullanıldığını, bunun paralelizm sonucu *ton kād*imden *kād-* tona- biçiminde geliştiğini söylemektedir (Erdal, 1991: 36).

**kidiğār*

A.A. *kidiğār*> İlk ve Klasik Mo. *qiciyar*= A.T., Tuv. *kidiğ*, (Poppe, 1960:19)

A.T. **qıd*, Uyg., *kıdıg*< **qıd-ıg*, MK. *kıdıg~kudug*, Kıp., Osm. *kıyı*, Nog., Kaz. Başk. *kıyuv*, Tat., Kır. *kıyu*= Ko. *kıth* “kıyı, kenar” (Aalto, 1975:183, Choi, 1985:144, Dvernyurkskiyi Slovar (DS)1969:440,463, ESTY: 196)

**takīm*

A.A. **takīm*> O. Mo. *taqīm*< **takīm* “dizin alt kısmı”= Ma. *takiya* diz kapağı”= A.T. *takiy* “bacağın parçaları”, Kaz. *taqīm* “uyluğun alt kısmı”, Yak. *tani*< Moğ. *tanıy* (Pope, 1960:55,136)

Bu kelimenin Mo. *tanıy* olması mümkün görünmemektedir. Moğol dillerinde ne /i/ önünde ne de ünlüler arasında /k/ > /n/ beklenen bir şekildir.

**çimki*

A.A. *çimki*> Mo. *çimki*- “çimdiklemek”= Oir. *çimçi*, Hal. *çimcila*- “çimdiklemek”, Çağ., Osm. *çimdik*< **çimitük*, Az. *çimdik*, Başk. *simtiv*, Kaz. *şımşuv*, Kırg. *çimçü*, Özb. *çim*, Tat. *çirām*, Türkm. *çemen*, Y. Uyg. *çim* (Pope, 1960:26, EDAL 430, KTLS: 134)

**muqu-*

Mo. *muqu-* “kütleşmek”, *muqur* “boynuzsuz”, O. Mo. *muqular* “boynuzsuz”, Bur. *moxō*< **mukugā* “kütleşmek”= Ew. *muku-*, *mukurge-*, *muktukī-* “kütleşmek”= Man. *mukdexen* “kütleşmek”, Tuv. *muyar* “küt”, Yak. *muqur*< **mugur*< **mukur* “boynuzsuz”= Ko. *mith* (Krş. MK. *münüz*= Tat. *müviz* “boynuz”)

Clauson “*münüz*” kelimesinin “**bünüz*”den geldiğini belirtiyor. Dolayısıyla ona göre bu kelimenin ilk şekli **bünüz*.. Etimolojik açıdan mümkün bir gelişmedir. Ayrıca Orta Türkçede *münüzlen-* “boynuzlan-“ fiili de vardır. (Pope, 1960: 36,55,102,136, Clauson, 1971: 771, Tsinus,1975:549)

**çak*

A.A. *çak* < Mo. *çag* “zaman, ölçü”, O. Mo. *çaq*, =A.T. *çaq*= Ko. *çek* “zaman”, Yak. *sax* “zaman, vakit” (*sāgına* “vaktinde”) Az. *çag*, Başk. *sak*, Tat. *çak* ~*şak*, Kırg. *çak*, Özb. *çag*, Türkm. *çāg*, Y.Uyg. *çag* “zaman”= J. *toki* “zaman” (Poppe, 26, 54, EDAL:423, KTLS: 110) Brahmi metinlerinde kelime *çaq* biçiminde görüldüğüne göre /g/li biçimler Moğolcadan geri ödünçleme olmalıdır. Ayrıca kelime sonunda Eski Türkçedeki /-g/ sesini koruyan Tuvacada zaman birimi anlamında *çak* kelimesinin varlığı da bu kelimenin Eski Türkçede son sesi /k/’li olarak bulunduğunu göstermektedir (Clauson, 1972: 404).

Miller, Eski Japoncada *tōki* < İlk J. **cekyi/ *cokyi* > J.toki kelimesini bu etimolojiye dahil etmiştir. Korece *cok cok* “her zaman” ve Japonca *toki doki* “zaman zaman” kelimelerini de bu ortak kökenin delili olarak sunmuştur. (Miller, 1971: 180) Ancak bu bilimsel açıdan ispatı zor bir iddiadır.

Sonuç

Türkçe, Moğolca, Mançu Tunguz dilleri, Japonca ve Korece’de /K/ foneminin gelişimine baktığımızda bu dillerin akrabalığını ispatlamak veya çürütmek için kesin kanıt teşkil edecek bir bulguyla karşılaşmıyoruz. /K/ fonemi bu dillerin her birinde dillerin kendi iç şartları dahilinde bir gelişim göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AALTO, Penti, “Ramstedt and Altaic Linguistics”, CAJ 14-3: 161-193, 1975.
- BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri . Ankara, 1995.
- BATTAL, Aptullah, İbni Muhennâ Lügatı (İstanbul Nüshasının Türkçe Bölüğünün İndeksi). Ankara, 1988.
- BENZİNG, Johannes, Die Tungusischen Sprachen, Versuch einer vergleichenden Grammatik. Wiesbaden, 1955.
- CHOİ, Han Woo, Türkçe ile Korecenin Karşılaştırmalı Fonolojisi. Hacettepe Üniversitesi. (Yayımlanmamış master tezi), 1985.
- CLAUSON, Sir G, “The Case Against the Altaic Theory” CAJ 2-3:181-187, 1956.
- , Turkish and Mongolian Studies. London, 1962.
- , An Etimological Dictionary of Pre- Thirteen Century. Oxford, 1972.
- Dvernetyurkskiyi Slovar, 1969.
- ERDAL, Marcel, A Gramer of Old Turkic. Boston, 2004.
- , Old Turkic Word Formation I, II. Boston, 1991.
- Etimological Dictionary of Altaic Languages 2003. Boston, 2003.
- Etimologcheskii Slovar Turkiskih Yazıkov 2000. Moskova, 2000.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I 1991. Ankara, 1991.
- KOTWICZ, Wladislaw, Studia Nad Yezukami Alttayskimi. Kraskov, 1953.
- MENGES, Karl, Altajische Studien 2 Japanisch and Altajisch. Wiesbeden, 1975.
- MILLER, Andrew, Japanese and Other Altaic Languages. Chicago & London, 1971.
- Languages and History, Japanese, Korean and Altaic Languages. Bangkok, 1996.
- ÖLMEZ, Mehmet, “Çağataycada Ödünç Eskicil Öğeler Üzerine” Mustafa Canpolat Armağanı. Haz. A. Ata- M. Ölmez. Ankara, 2003.

..... ve ÖLMEZ, Z. ? “Türkçenin Diğer Türk dil ve Lehçeleriyle Olan İlişkilerine Kısa Bir Göz Atış. ?

POPPE, Nikolai, Verleichende Grammatk der Altaischen Sprachen. Wiesbaden, 1960.

....., Introduction to Altaic Linguistics. Wiesbaden, 1965.

....., Introduction to Mongolian Comparative Studies. Helsinki, 1987.

RAMSTEDT, Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft II Formenlehre.. Haz. P. Aalto. Helsinki, 1952.

....., Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft I Lautlehre. Haz. P. Aalto. Helsinki, 1957.

....., Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft III Register. Haz. P. Aalto. Helsinki, 1966.

RÄSÄNEN, Martti, Materialien zur Lautgeschichte der Türkischen Sprachen. Helsinki, 1949.

SAMİ, Şemseddin, Kamus-ı Türkî. İstanbul. (Tıpkı Basım), 1989.

TEKİN, Talat, “Altay Dilleri Teorisi”, Türk Dünyası El Kitabı. Ankara: 119-130, 1976.

..... ve Ölmez M., Türk Dilleri Giriş. İstanbul, 1999.

TUNA, Osman Nedim, Altay Dilleri Teorisi. İstanbul, 1983.

YÜCE, Nuri, Mukadimetü'l Edeb. Ankara, 1993.

BAŞLICA KISALTMALAR

A.A. Ana Altayca Uyg. Uyğurca

A. T. Ana Türkçe Yak. Yakutça

Alt. Altayca

Az. Azerice

Bşk. Başkurtça

Çuv. Çuvaşça

E. T. Eski Türkçe

Ew. Ewenki

Hal. Halaçça

Hak. Hakasça

J. Japonca

Kaz. Kazakça

Kırg. Kırgızca

Ko. Korece

MK. Kaşgarlı Mahmud

Ma Mançu

O.M. Orta Moğolca

Osm. Osmanlıca

O.T. Orta Türkçe

Özb. Özbekçe

Oir. Oirat

Tat. Tatarca

Tel. Televütce

Tung. Tunguzca

Turkm. Turkmençe